

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور

تهران، پل چوبی، خیابان حقوقی، شماره‌ی ۴۲، طبقه‌ی همکف
کدپستی ۱۶۱۱۹، صندوق پستی ۴۷۷-۱۹۵۷۵
تلفن: ۷۷۶۰۱۰۲۰ فکس: ۷۷۵۰۶۵۵۳
www.mahoor.com info@mahoor.com

کتاب سه‌نار

فرهود صفرزاده

ویراستار: محمد افتخاری

طرح روی جلد: یگانه رحمانیان

(با استفاده از تصویر سه‌نار احمد عبادی که در موزه‌ی موسیقی نگهداری می‌شود)

طرح‌های متن: محسن ذاکری قادی، مریم خالقی یزدی

صفحه‌آرا: سمانه سرافراز

چاپ اول: ۱۳۹۲

تعداد: ۲۰۰۰ جلد

لیتوگرافی: کارا

چاپ و صحافی: هنراشکان

© حق چاپ محفوظ است.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۷۲-۳۶-۴ ISBN: 978-964-8772-36-4

فهرست مطالب

۱۳	یادداشت
۱۵	۱. کلیات
۱۷	ساز زهی - زخمه‌ای
۱۷	نوازدگی
۱۷	وجه تسمیه
۱۸	صدای گرم
۱۸	ساز درون‌گرا
۱۸	گستره‌ی کاربرد
۱۸	هم‌نوازی
۱۹	اندازه
۱۹	خرید و نگهداری
۱۹	یادگیری
۲۱	۲. پیشینه‌ی سه‌تار
۲۳	پیشینه
۲۳	سیم مشتاق
۲۳	دوره‌ی قاجار
۲۳	سیم‌های فلزی
۲۴	رپر توار
۲۴	ضبط صدا
۲۴	تحولات
۲۵	سه‌تار امروزی
۲۷	۳. تهیه‌ی سه‌تار
۲۹	سه‌تار من
۲۹	سه‌تار مناسب

۲۹	انواع سه‌تار
۳۰	سه‌تار تزیینی
۳۰	سه‌تار مشقی
۳۰	سه‌تار بالینی
۳۰	سه‌تار حرفه‌ای
۳۰	قدم‌به‌قدم
۳۰	مُهر
۳۱	شاخص‌های شناخت
۳۲	کهنگی و فرسودگی
۳۲	چپ‌دست‌ها
۳۳	۴. ساختمان سه‌تار
۳۵	اجزای سه‌تار
۳۵	صفحه
۳۶	تَرک‌ها یا تَرک‌ها (کاسه یا جعبه‌ی صوتی)
۳۷	سیم‌گیر
۳۸	دسته
۳۸	تَرک
۳۹	شیطانک
۴۰	گوشی‌ها
۴۱	سیم‌ها
۴۱	پرده‌ها
۴۳	۵. نگهداری سه‌تار
۴۵	مراقبت عمومی
۴۵	کیس و کاور
۴۵	انواع کیس
۴۵	استقرار سه‌تار
۴۶	افقی

۲۹ انواع سه تار
۳۰ سه تار تزیینی
۳۰ سه تار مشقی
۳۰ سه تار بالینی
۳۰ سه تار حرفه‌ای
۳۰ قدم به قدم
۳۰ مَهر
۳۱ شاخص‌های شناخت
۳۲ کهنگی و فرسودگی
۳۲ چپ‌دست‌ها
۳۳ ۴. ساختمان سه تار
۳۵ اجزای سه تار
۳۵ صفحه
۳۶ تَرک‌ها یا تَرکه‌ها (کاسه یا جعبه‌ی صوتی)
۳۷ سیم‌گیر
۳۸ دسته
۳۸ خَرک
۳۹ شیطانک
۴۰ گوشی‌ها
۴۱ سیم‌ها
۴۱ پرده‌ها
۴۳ ۵. نگهداری سه تار
۴۵ مراقبت عمومی
۴۵ کیس و کاور
۴۵ انواع کیس
۴۵ استقرار سه تار
۴۶ افقی

فهرست مطالب ۹

۴۶	عمودی
۴۶	آویخته
۴۶	پوشیده
۴۶	حمل سه تار
۴۶	مسافرت
۴۷	عوامل محیطی
۴۷	رطوبت
۴۷	دما
۴۷	نور خورشید
۴۷	حشرات
۴۸	شست و شوی دست‌ها
۴۸	نظافت سه تار
۴۸	امانت
۴۸	مرخصی
۴۹	حفاظت اجزای سه تار
۴۹	کاسه و دسته
۴۹	سیم گیر
۴۹	خَرک
۵۰	گوشی‌ها
۵۰	سیم‌ها
۵۲	پرده‌ها
۵۵	لوازم جنبی سه تار
۵۷	سوهان
۵۸	مضرب انگشتی
۵۸	کیس
۵۹	دیپازن
۵۹	مِترنوم

۱۰ کتاب سه تار

- ۶۰ تیونر.....
- ۶۰ سه کاره.....
- ۶۱ پویستر (پایه نِت).....
- ۶۱ زیرپایی.....
- ۶۱ استند (پایه ی ساز).....
- ۶۳ ۷. انواع سه تار و چند ساز هم خانواده.....
- ۶۵ سه تار یک تکه.....
- ۶۵ سه تار ترکه ای.....
- ۶۶ سه تار کتابی.....
- ۶۶ سه تار کشویی.....
- ۶۷ سه تار کدویی.....
- ۶۷ سه تار جُزّه.....
- ۶۸ سه تار عصایی.....
- ۶۸ سه تار کاسه بزرگ.....
- ۶۹ سه تار کاسه کوچک.....
- ۶۹ سه تار پوستی.....
- ۶۹ شورانگیز.....
- ۷۰ بَم سه تار.....
- ۷۰ تنبور.....
- ۷۰ تار.....
- ۷۱ سی تار.....
- ۷۳ ۸ نوازندگی سه تار.....
- ۷۵ چهار اصل کلی.....
- ۷۵ نام گذاری انگشت ها.....
- ۷۵ شماره گذاری انگشت ها.....
- ۷۶ مضراب.....
- ۷۷ دست راست.....
- ۷۸ دست چپ.....

۷۹	ارگونومی
۷۹	ارگونومی سه‌تار
۷۹	ارگونومی صندلی
۸۰	ارگونومی زیرپایی
۸۰	ارگونومی پویتر (پایه‌ت)
۸۰	حالت بدن
۸۲	کوک
۸۲	کوک کردن سه‌تار
۸۳	عوامل مؤثر در کوک
۸۳	کوک‌های سه‌تار
۸۴	چپ‌کوک و راست‌کوک
۸۵	پرده‌شناسی
۸۹	پرده‌های سه‌لا و چهارلا
۹۰	تقسیم‌بندی دسته
۹۰	گستره‌ی صوتی
۹۱	۹. نوازندگان سه‌تار
۹۳	نوازندگان
۹۴	میرزا محمد تربتی خراسانی، مشهور به مشتاق‌علی‌شاه
۹۵	میرزا عبدالله فراهانی
۹۶	حسین هنگ‌آفرین
۹۶	غلامحسین درویش، مشهور به درویش‌خان
۹۷	مهدی صلحی، مشهور به منتظم‌الحکما
۹۸	موسی معروفی
۹۹	یوسف فروتن
۱۰۰	سعید هرمزی
۱۰۰	ارسلان درگاهی
۱۰۱	ابوالحسن صبا
۱۰۲	احمد عبادی

- ۱۰۳..... نصرالله زرّین پنجه
۱۰. سازندگان سه تار..... ۱۰۵
- سه تار سازان ۱۰۷
- یحیی قدیم..... ۱۰۷
- حاج طاهر..... ۱۰۸
- استاد فرج الله..... ۱۰۸
- سید جلال..... ۱۰۹
- ملکّم دانیالیان..... ۱۰۹
- علیمحمد صفایی..... ۱۰۹
- عباس صنعت..... ۱۱۰
- جعفر صنعت..... ۱۱۰
- ابوالقاسم اعتمادی، مشهور به مفتّح..... ۱۱۱
- رمضانعلی شاهرخ..... ۱۱۱
- محمد نوایی، مشهور به عشقی..... ۱۱۲
- محمد مهدی کمالیان..... ۱۱۲
- محمود حکیم هاشمی، مشهور به هاشمی..... ۱۱۳
۱۱. تمرین..... ۱۱۵
- مشقّ قدما..... ۱۱۷
- حرارت شعله..... ۱۱۷
- سن و سال..... ۱۱۸
- تمرین..... ۱۱۸
- استراحت..... ۱۱۸
- گوش کردن انتقادی..... ۱۱۸
- تکنیک..... ۱۱۹
- نمایه..... ۱۲۱

ساز زهی - زخمه‌ای

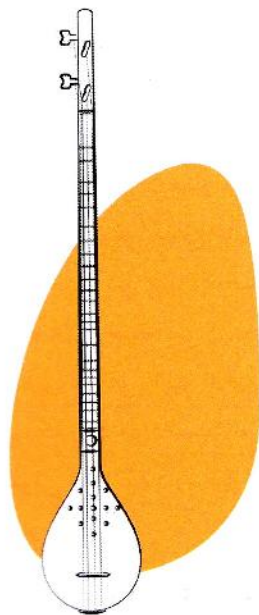
سه‌تار ساز زهی دسته‌بلندی‌ست با چهار رشته تار یا سیم که در طول دسته کشیده شده‌اند و پرده‌هایی که در عرض دسته بسته شده‌اند. سه‌تار با ناخن بلند انگشت اشاره‌ی دست راست به صدا درمی‌آید.

نوازندگی

سه‌تار را مانند اغلب سازهای زهی - زخمه‌ای (مضرابی) دسته‌بلند به حالت نشسته در روی زمین یا صندلی و با گذاشتن کاسه‌ی ساز بین انتهای ران پا و سمت راست شکم می‌نوازند. ناخن بلند انگشت اشاره‌ی دست راست نقش مضراب را دارد و انگشت‌های دست چپ یا پنجه انگشت‌گذاری روی پرده‌های دسته‌ی ساز را انجام می‌دهند.

وجه تسمیه

دلیل نام‌گذاری یا وجه تسمیه‌ی سه‌تار استفاده از سه رشته تار یا وتر ابریشمی در آن بود و اگرچه در دوره‌ی زندیه یک رشته یا وتر دیگر توسط نوازنده‌ای به نام مشتاقعلی شاه به آن افزوده شد این ساز همچنان سه‌تار نامیده می‌شود. از اواسط دوره‌ی قاجار چهار رشته تار ابریشمی سه‌تار جای خود را به چهار رشته سیم فلزی داده‌اند. واژه‌های سه‌تا، سه‌تای، سه‌تاره، سه‌تو، سه‌سیم و سه‌رود در لغت‌نامه‌ها، اشعار و

متون ادب فارسی به معنای سه‌تار آمده‌اند و به صورت سیتار، سیتا، سیتای، ستاره، ستو و ستویه نیز نوشته می‌شوند.

صدای گرم

سه‌تار صدای گرم و دل‌نشینی دارد. تماس آن با تن نوازنده و نواختنش با ناخن باعث شده است سازی پُرشور و حال‌برای نوازندگی باشد. هم‌نوازی چند سه‌تار، به دلیل صدای پُر و با واخوان این ساز، فضای صوتی گرم و جذابی را به وجود می‌آورد. سه‌تار می‌تواند در هم‌نوازی با سایر سازها و نیز جوابِ آواز شرکت کند ولی نکاتی مانند حجم کم صدا و زخمه‌ای بودن آن را باید در نظر داشت.

ساز درون‌گرا

می‌گویند: «سه‌تار برای یک نفر کم و برای دو نفر زیاد است.» این جمله‌ی تناقض‌آمیز را گویا ابوالحسن صبا (۱۲۸۲-۱۳۳۶ش) از استاد سه‌تار خود میرزا عبدالله (۱۲۲۲-۹۱-۱۲۹۷ش) نقل کرده و گواهی‌ست بر تلقی معنوی اهل موسیقی از سه‌تار که تا اوایل دوره‌ی پهلوی نگاهی غالب بود. آن‌ها این ساز را بیانگر حالِ درونی و روحی نوازنده‌اش تلقی می‌کردند و با وقوف بر بی‌کرانگی عالم معنوی هر شخص سه‌تار را، به عنوان ترجمانِ موسیقایی آن حال، ناکافی می‌دانستند. در عین حال، مسائل درونی و عوالم معنوی دو نفر را نیز آن‌قدر متفاوت می‌پنداشتند که سه‌تار را در بیان اشتراکات آن‌ها نه کم، که زیاد می‌دانستند. به هر حال، سه‌تار با توجه به کاسه‌ی طنینی کوچک و حجم صوتی کمی که دارد ساز خلوت‌گزیدگانِ اهل دل نیز نام گرفته‌است.

گستره‌ی کاربرد

سه‌تار، سازی شهری، برای اجرای موسیقی دستگاهی (یا کلاسیک) ایران است و گاه در اجرای موسیقی برخی نواحی ایران هم از آن استفاده شده است (در موسیقی قشقایی سه‌تار را با مضراب می‌نوازند نه با ناخن). با ابداع یا اخذ تکنیک‌های نو در نوازندگی، تنوع شیوه‌های نوازندگی سه‌تار و گستره‌ی کاربرد آن نیز بیشتر شده است.

هم‌نوازی

سه‌تار می‌تواند هم‌نوازی خوب و گوش‌نوازی با آواز، سازهای کوبه‌ای، زهی-آرشه‌ای و بادی داشته باشد. در این هم‌نوازی‌ها، با توجه به حجم کم صدای سه‌تار، می‌توان از دستگاه‌هایی برای تقویت صدای سه‌تار و ایجاد تعادل صوتی استفاده کرد. این ساز معمولاً

نمی‌تواند هم‌نوازی خوش‌سایند و گوش‌نوازی با سازهای زهی-مضربایی داشته باشد.

اندازه

برخلاف سازهای غربی-مانند ویولن و گیتار- که می‌توان آن‌ها را در اندازه‌های متنوعی مانند یک‌چهارم تا سه‌چهارم تهیه کرد بیشتر سه‌تارها در یک اندازه و با کمی تفاوت در حجم کاسه ساخته می‌شوند. برای هنرجویان کم‌سن‌وسال بهتر است ساخت سه‌تار کوچک سفارش داد.

خرید و نگهداری

خرید سه‌تار و تنظیمات و نگهداری آن مراحل مهمی هستند. پس از مشاوره و خرید سه‌تار نوبت به تنظیم خرک و شیطانک، تهیه سیم‌های مناسب و کوک‌کردن ساز و سپس تنظیم محل پرده‌های سه‌تار می‌رسد و گام‌های بعدی دقت در حمل‌ونقل آن با پوشش مناسب و نگهداری سه‌تار در شرایط مطلوب است.

ارتباط عاطفی نوازنده با ساز خود باعث می‌شود نوازنده آن را همدم خود بداند و احتمالاً نامی هم بر آن بگذارد. این کار پیشینه‌ی دیرینه‌ای در موسیقی ایران و نقش مهمی در حفظ و نگهداری ساز دارد.

یادگیری

راه‌های مختلفی برای یادگیری سه‌تار وجود دارند. عده‌ای آن را بر اساس درسنامه‌ها و کتاب‌های آموزشی یا نت می‌آموزند و برخی به صورت شنیداری یا سینه‌به‌سینه. در هر حال، نیاز هنرجو به مربی یا هنرآموز برای یادگیری سه‌تار امری ضروری است.

کتاب سه‌تار کتابی‌ست راهنما برای آشنایی با سه‌تار که مطالب آن به صورت چکیده، کاربردی، ساده و همراه با حدود هفتاد تصویر ارائه شده‌اند. این کتاب برای مطالعه‌ی هنرجویان و علاقه‌مندان است و می‌تواند برای هنرآموزی مفید باشد که فرصت انتقال مطالب آن را به هنرجویان ندارد.

بخشی از فصل‌های کتاب عبارت‌اند از: پیشینه‌ی سه‌تار، ساختمان سه‌تار، نگهداری سه‌تار، نوازندگی سه‌تار، انواع سه‌تار، نوازندگان سه‌تار و سازندگان سه‌تار.

9 789648 1772364

مؤسسه‌ی فرهنگی - هنری ماهور
Mahoor Institute of Culture and Arts
www.mahoor.com info@mahoor.com

ماهور
مرکز موسیقی بتهوون شیراز